

# **ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

**К.С. МЕЛЬНИЧУК**

Історія революцій та війн, пов'язаних з ними, була завжди в центрі уваги як суспільства, так і професійних істориків. Специфіка досліджень української революції довгий час полягала в тому, що вона розглядалась радянською історіографією через призму класової боротьби, аспект українських державотворчих змагань оцінювався різко негативно. Лише останнє десятиріччя, в умовах здобуття Україною незалежності, дало можливість підійти до дослідження проблем більш виважено та об'єктивно, що принесло значні наукові здобутки. Їх досить детальний аналіз було здійснено О. Павлишеним [1], де зокрема розглядається важливий аспект цієї проблеми – військове будівництво. В той же час слід зазначити, що політична складова цього процесу ще не досить активно привертає увагу дослідників.

Початок українським армійським структурам було покладено 11 березня на вічі Київської залоги створення Тимчасового військового бюро в складі семи чоловік, що мав діяти до створення відповідних установ на національному рівні. Наступного дня ним створюється Український військовий організаційний комітет, перед яким ставиться завдання безпосередньої організації українських військових частин. Очолив комітет полковник П. Глинський, начальник резервної команди Києва. В склад президії увійшли полковник П. Волошин, капітан Л. Ган, підпоручик М. Міхновський, прапорщик В. Павелко [2, 530]. Центральна Рада своїм рішенням від 13 березня погоджується з функціями та завданнями Військового комітету та надає приміщення для його роботи [3].

Паралельно з початком роботи Українського військового комітету тими ж самими діячами 16 березня на Установчих зборах представників Київського гарнізону та його околиць створюється Український військовий клуб ім. гетьмана Павла Полуботка. Статут цього клубу був укладений М. Міхновським, який очолив його виконавчу раду, і затверджений на

загальних зборах 18 березня. Метою товариства було створення української національної армії. Фактично Клуб під час революції виступав генератором ідей військового будівництва та виконував “ідеологічну частину організації національного руху серед війська” [4, 360].

Факт самоорганізації українських військових та створення за їхньою ініціативою організаційних та представницьких структур свідчив про національне пробудження українців в російській армії. Саме під цим кутом зору слід розглядати політику Центральної Ради в цьому процесі на початку революції. Український військовий рух в російській армії розглядався нею як засіб та інструмент для поширення свого впливу серед українців в армії. При цьому Центральна рада стояла на принципі дотримання єдності російської армії з метою збереження її боєздатності. До цього слід додати відсутність чітких уявлень українських партій в галузі військового будівництва та чисельну перевагу прихильників автономізму та федералізму в політичному житті України 1917 року. Загострювала ситуацію активність самостійників, які серед військових користувались значним впливом.

Першою військовою проблемою, з якою зіштовхнулась Центральна Рада, стало обговорення її комітетом 15 квітня 1917 року питання про Перший український полк. Він створювався по ініціативі та за активною участю Українського військового клубу В російській пресі, на засіданнях Рад Робітничих депутатів, солдатських депутатів та Комітету Об’єднаних громадських організацій була піднята хвиля звинувачень українців в розвалі армії. Всі ці організації досить слабо орієнтувалися в українських справах та організаціях, тому справу з утворенням українського полку пов’язували з Центральною Радою та особисто з М. Грушевським, якого вважали “батьком” українського сепаратизму. При цьому слід зазначити, що в складі російської армії вже існували національні військові формування – польський корпус генерала Довбур-Мусініцького, чесько-словацький легіон та батальйони латиських стрільців.

На засіданні комітету була присутня делегація від солдат, що домагалися, щоб їх відправили на фронт як окрему українську військову одиницю з своїми офіцерами та прапором. М. Грушевським одразу було поставлено питання про надання справі законного характеру в рамках існуючих повноважень та нормативних актів. М. Міхновський виступив також за правовий порядок вирішення цієї проблеми, але виходячи з принципу революційної демократії через прийняття Центральною Радою постанови про “націоналізацію” армії. Була також оголошена резолюція Військового клубу, яка, крім створення полку, вимагала, за узгодженням з командуванням збройних сил Росії, заснування української дивізії та запасних частин для її організації. Частина Комітету на чолі з В. Винниченком взагалі виступила проти вимог солдатів, мотивуючи це небезпекою оголення фронту, внаслідок прагнення вступу українців до

національних частин. В кінці гострої дискусії виступив М. Грушевський та зробив висновок про необхідність створення українського полку. З цього питання була прийнята резолюція [5]. В ній Центральна Рада одразу дистанціювалася від питань, пов'язаних з виникненням даної проблеми, переклавши відповідальність на військову владу: “Щодо 3000 солдатів, які припадком, без усякої агітації з боку українських організацій, через недбальство воєнних властей зібралися у Києві ... домагаються формування їх в український полк...”. Далі виходом із ситуації пропонувалось “сформувати з них український полк і задовольнити їх бажання вийти негайно на фронт в виді української військової одиниці. Інакше сей стихійний рух, не направлений в відповідному напрямі, може викликати заколот в тилу і на фронті і тим пошкодити справі оборони і укріплення нового ладу”[6]. Таким чином, приймаючи цю резолюцію, більшість виходила не з національних інтересів, а з позицій загальноросійського „оборончества” та необхідності уникнення конфліктів з російськими політичними силами.

Після прийняття резолюції відбулось кілька зустрічей членів Центральної ради з солдатами. Їх метою було зменшити вплив самостійників на військовиків. В результаті конфлікт набув ще й особистого відтінку: В. Винниченко звинуватив М. Міхновського в шовінізмі та запропонував взагалі розірвати контакти з військовими організаціями [7].

Політичне напруження навколо створення українського полку не спадало і Центральна Рада приймає ще одну заяву з цього приводу 21 квітня. Вона мала ще більш виправдальний характер, підкреслюючи, що “Рух виник цілком стихійно, без будь-якої участі організованої частини українського громадянства. Комітет Центральної Ради зробив найдокладніший дослід і може з цілковитою певністю сказати, що ні одна з київських або провінційних організацій ніякої агітації ні серед цих “трьох тисяч”, ні взагалі серед військових частин не провадили” [8].

Розглядаючи вище наведені документи, слід зауважити, що позиція Центральної Ради, з одного боку, в основних положеннях наближалась до поглядів російської влади та військового командування, а з іншого боку, намагаючись не втратити авторитет серед українців-воєнків, вона пропонувала компромісне рішення. Не останню роль в цій ситуації відігравало політичне протистояння автономістів-федералістів з самостійниками, намагання зменшити, а при нагоді ліквідувати їх вплив на військовиків.

У кінцевому випадку ініціатива у вирішенні проблеми з українським полком була за російським військовим командуванням. Після зустрічі командуючого Південно-західним фронтом генерала О.Брусілова з делегацією українських військових (складалась з самостійників) телеграмою було дозволено сформувати охочекомонний (добровільний)

український полк [9]. Вранці 23 квітня 1917 року Комітет Центральної Ради за участю делегатів військових організацій прийняв постанову, де говорилось: “Українська Центральна Рада з вдовolenням прийняла заяву вищого командування про формування Першого українського полку як прийняття принципу українізації війська”. Центральна Рада, обговоривши дану постанову, її затвердила. При цьому була висунута ідея про створення при Раді спеціального органу, який би займався військовими справами. Знову ж таки, найбільше на цьому наполягали самостійники. Їхнім опонентом рішуче виступив В. Винниченко, який вважав, що це суперечить рішенням Національного Конгресу. М. Грушевський проінформував про скликання військового з’їзду, зайняв посередню позицію [10]. В цьому ж дусі і було прийнято рішення: “Українська Центральна Рада має формувати у своєму складі Військову раду, складену з виборних на майбутньому військовому з’їздові членів, а також з членів Української Центральної ради. До того часу військовими справами має завідувати військова комісія при Центральній раді, доповнена зі складу військових організацій міста Києва” [11]. Вона була створена 1 травня в складі Запорожця (член Ц.Р. від Клубу ім. П. Полуботка), С. Колоса (солдат, УСДРП), В. Винниченка (УСДРП), В. Бойка (УПСФ), С. Єфремова (УПСФ), Ф. Крижанівського (УТП), а також виділялось по два місця для представників від клубу ім.П. Полуботка, Організаційного комітету, та українській фракції при раді військових депутатів. При канцелярії Центральної ради засновувався військовий відділ, куди запрошувався Л. Ган [12]. Проте функції новоствореного органу не визначались, до цього слід додати завантаженість роботою та політичну орієнтацію його складу. З цих причин практична робота по організації керівництва військовими процесами в Україні, які набували все більшого розмаху (в одній тільки V армії українські організації нараховували 120 тисяч чоловік), фактично відкладалась. Центральна Рада змушена була швидше реагувати на ситуацію, навіть просто йти за нею, ніж керувати процесами будівництва армії.

Центральна Рада також не визначила свого відношення, а фактично мовчазливо погодилась з проханням О. Брусилова, про те, щоб вона не наполягала на “переформуванні армії, бо це небезпечно для фронту” [13].

Поширення українського військового руху, на фоні бездіяльності Центральної Ради, викликало необхідність його самоорганізації. Ідея скликання військового з’їзду обговорювалась клубом ім. П. Полуботка, самостійниками проводилась відповідна підготовча робота, про що стало відомо Центральній Раді. Стримувати хід подій було вже неможливо, і щоб перехопити ініціативу, Український військовий комітет звернувся до військових організацій про проведення з’їзду, що відбувся 5-8 травня в Києві. У з’їзді взяли участь понад 900 делегатів–представників українських груп і організацій армій усіх фронтів, Балтійського і Чорноморського

флотів, гарнізонів, округів України, Росії, які представляли близько 1,5 мільйонів українців-військовиків. Резолюції з'їзду приймалися в гострій боротьбі між самостійниками та автономістами-федералістами. Досвідченість останніх у веденні політичної боротьби стало основною причиною прийняття “згладжених” рішень, та все ж вони були набагато радикальнішими від вимог правлячих партій. З'їзд беззастережно визнав Центральну Раду єдиним легітимним органом влади в Україні і запевнив у всілякій її підтримці військовиками.

Важливим результатом з'їзду стало обрання Українського генерального військового комітету при Центральній Раді. До його складу увійшли С. Петлюра, І. Луценко, В. Винниченко, підполковники В. Павленко та О. Пилькевич, прапорщик М. Полоз, матрос С. Письменний, генерал-майор М. Іванов, І. Горемика-Крупчинський, підпоручик А. Чернявський, солдат Д. Ровинський, прапорщик А. Певний, підполковник Ю. Капкан, підпоручик М. Міхновський, прапорщик Ф. Селецький, солдат С. Граждан, підполковник В. Поплавко, прапорщик В. Потішко. Комітет очолювався президією з п'яти членів: С. Петлюра (голова), О. Пилькевич, С. Письменний, М. Полоз, В. Потішко (секретар). З 17 його членів 13 були прихильниками автономно-федералістичних поглядів, що і визначало політику УВГК. Це стало причиною того, що офіційні документи Центральної Ради, які були направлені в столицю, фактично ігнорували радикальні рішення військового з'їзду [14].

З позицією Центральної Ради у справі українізації армії був ознайомлений військовий міністр О. Керенський, під час його відвідування ставки Головнокомандуючого арміями Південно-західного фронту. З ним зустрілась делегація в складі М. Ткаченка (член ЦК УСДРП) та полковника В. Поплавка (прихильник середньої лінії) [15]. По приїзді в Київ О. Керенський заявив, що вважає неможливим перебудову війська за національним принципом, запропонував перенести це питання до закінчення війни [15].

Тимчасовий Уряд негативно поставився до обмежених вимог, які були представлені українською делегацією, фактично зігнорував їх.

З одного боку, зайнята Тимчасовим урядом позиція мала негативні наслідки, так як не давала можливості йти узгодженим шляхом державотворення. Але з іншого боку, тиск знизу змушував Центральну Раду вдаватись до кардинальних рішень.

Зазначені події значно радикалізували загальний настрій четвертої сесії Центральної ради. До цього слід додати, що в цей час проходив І Всеукраїнський з'їзд селян, на якому самостійницька тенденція проявилась ще яскравіше, ніж на військовому, до того ж склад Центральної ради був доповнений членами Ради селянських депутатів. В роботі з'їзду приймала участь значна частина Центральної ради, тому перший день (1 червня) сесія не змогла повноцінно почати свою роботу. Проблема ставлення до

політики Тимчасового Уряду обговорювалась на закритих засіданнях 2 та 3 червня. Після інформації В. Винничека, виступив М. Ковалівський (член УПСР), який в складі делегації їздив в Петроград. Він прямо закликав до негайної практичної роботи по проголошенню автономії, організації Крайової Ради та “звернути увагу на організацію нашого війська, бо ми не знаємо, що скажуть нам установчі збори” [16]. На закиди деяких членів Центральної Ради про часте згадування під час обговорення військових проблем, відповів М. Стасюк (УПСР): “Що тепер упираємось на військових нічого дивного немає, бо у війську тепер весь цвіт нашого народу. Ми повинні дбати, щоб на нашому фронті полки були українські” [16]. Взагалі на виступах українських есерів досить сильно відчувався вплив радикальних настроїв селянського з’їзду, П. Христюк навіть звинуватив Центральну Раду в тому, що вона не встигає за революційним рухом. Головну причину такого стану він вбачав у відсутності виконавчого органу. Така позиція була підтримана О. Шульгіним.

Самостійники визначили відмову Тимчасового уряду як оголошення війни українцям, а тому закликали не витрачати час на прийняття всіляких документів та телеграм, що все рівно не змінять ставлення російської демократії до українського руху. На підтвердження своєї позиції вони наводили заборону О. Керенським II військового з’їзду. Вихід із ситуації, що склалася, самостійники вбачали в негайній українізації місцевих гарнізонів, об’єднанні з недержавними народами Росії у невизнанні Тимчасового уряду. Звичайно такі вимоги націонал-радикалів, значною мірою утопічні, не знайшли підтримку у більшості Ради, вони навіть не обговорювались.

Наслідком бурхливого обговорення двох проектів резолюції від фракції УПСР та УСДРП стає прийняття есерівського варіанту [17], який і був реалізований у досить радикальному Першому Універсалі.

Універсал знаменував новий етап державотворення, як політичного, так і, не менш важливого, організаційного. Комітет Центральної Ради 15 червня 1917 року “ухвалив організувати Генеральний секретаріат Української Центральної ради”. Він мав структуру уряду і мав бути прообразом такого для України. Генеральним секретарем військових справ на цьому ж засіданні було призначено С. Петлюру [18]. Комітет Центральної ради 23 червня, на V сесії, був реорганізований в “Малу Центральну раду” як законодавчий орган в міжсесійний період. До того ж, 11 червня в склад Центральної ради увійшла Рада військових депутатів в кількості 132 чоловік, що була обрана на II Всеукраїнському військовому з’їзді [19]. Такі зміни значно підсилювали можливості впливу на військові процеси та керівництва їхнім протіканням. Проте найголовніше, важелі цього впливу опинялись в руках противників будівництва власних збройних сил – українських соціал-демократів, що витісняли націонал-радикалів з усіх секторів політичної арени, і в першу чергу, з військового.

Це мало дуже велике значення, причому в негативному плані, так як в цей час процес державного будівництва активізувався і, що головне, визначався його напрямом. В кінцевому результаті це і призвело до того, що те піднесення української спільноти у військових одностріях залишилось без належної політичної та організаційної підтримки, а лідери Центральної Ради через досить короткий час змушені були шукати допомоги в іноземного війська.

### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- 1.Павлишен О. Історіографія української революції 1917-1921 рр. В кн.Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004.
2. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – Київ, 1996. – Т.1. – С.530.
- 3.ЦДАВО. – Ф.1115, оп. 1, сир.13, арк.111.
- 4.Крип'якевич І., Гнаткевич Б., Стефанів З. Історія українського війська. - Львів, 1992. - С.360.
- 5.ЦДАВО. – Ф.1076. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.4-6.
6. Нова Рада. – 1917. – 20 квітня.
- 7.ЦДАВО. – Ф.1076. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.17.
- 8.Робітнича газета. – 1917. – 21 квітня.
9. Нова Рада. – 1917. – 21 квітня.
- 10.ЦДАВО. – Ф.1076. - Оп.2. – Спр.1. – Арк.29.
11. Вісті з Української Центральної ради. - 1917. - № 5.
12. УПСР).(ЦДАВО. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.16. - Арк. 8.
- 13.ЦДАВО. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.16. – Арк.8
- 14.ЦДАВО. – Ф.1076. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.39.
- 15.ЦДАВО. – Ф.1115. – Оп.1. – спр.16. – Арк.11 зв., 12.
- 16.ЦДАВО. – Ф.1076. – Оп.2. – спр.1. – Арк.57.
17. Вісті з УЦР. – 1917. - № 9.
18. УЦР. - № 48.
19. Вісті з УЦР. – 1917. - №10.

### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Мельничук Костянтин Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.